

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ความขัดแย้งที่ปรากฏในตำนานท้องถิ่นเขตภาคเหนือตอนล่างและการแก้ไข
ปัญหา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. ความหมายและลักษณะของตำนาน
2. ที่มาและประเภทของตำนาน
3. บทบาทของตำนานกับการดำรงชีวิตของสังคมไทย
4. แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งและการแก้ปัญหา
5. ประเภทความขัดแย้ง
6. การแก้ไขปัญหา
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำนาน

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและลักษณะของตำนาน

ความหมายของคำว่า “ตำนาน” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554
ให้ความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนาน หมายถึง เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง
เรื่องราวมนานที่เล่าสืบๆ กันมา เช่น ตำนานพุทธเจดีย์สยาม หรือใช้เรียกพระปริวรรตบทหนึ่งว่า
“เจ็ดตำนานบ้าง สิบสองตำนานบ้าง”

นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524, หน้า 107-120) ได้สรุปคำจำกัดความของตำนานไว้

3 ประการ

1. ตำนาน คือ นิทานพื้นบ้านซึ่งรวมความหมายถึงนิทานปรัมปรา นิทานท้องถิ่นและ
เทพนิยายเข้าด้วยกัน
2. ตำนาน คือ งานบันทึกประวัติศาสตร์ อันเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา ความหวัง
และความกลัวที่จะรักษาระบบความเชื่อ อุดมคติ และสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาไว้
3. ตำนาน คือ บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง กษัตริย์ ราชวงศ์ และเหตุการณ์ต่างๆ
เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในอดีต ทั้งเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเหตุการณ์ทาง
ประวัติศาสตร์

ธิดา สาระยา (2539, หน้า 72-74) ให้คำจำกัดความของตำนานและตำนานประวัติศาสตร์สรุปได้ว่า ตำนานคือเรื่องปรัมปราที่ไม่สามารถกำหนดเงื่อนไขทางเวลาได้แน่นอน เพราะแต่เดิมของตำนานคือการบอกเล่า ส่วนตำนานประวัติศาสตร์เป็นการบันทึกเรื่องราวที่บอกเล่าลงในกรอบของเวลา ที่มีการเรียงลำดับชาติสกุลของผู้ครองเมืองใดเมืองหนึ่งโดยเฉพาะ

อเนก พุ่มหมั่น (2548, หน้า 34-36) ได้ให้ความหมายของตำนานสรุปได้ว่า ตำนานหมายถึง เรื่องที่แสดงถึงกิจการที่มีมาแล้วแต่ปางหลังและเล่าสืบต่อๆ กันมาด้วยปาก ตำนานเป็นเรื่องเล่าที่เป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย มักบรรยายอย่างละเอียดถึงความคิดของตัวละคร โดยผู้อ่านไม่ต้องตีความ นิยมใช้ภาษาของท้องถิ่น อาจมีศัพท์ยากอยู่บ้างแต่ชาวบ้านก็สามารถเข้าใจได้

อัศวิน ถาวรศักดิ์ (2551, หน้า 26) ได้ให้ความหมายของตำนานสรุปได้ว่า ตำนานหมายถึง สิ่งที่ใช้อธิบายที่มาของสิ่งต่างๆ ในสถานที่บางแห่งที่ผู้คนในถิ่นนั้นไม่ทราบที่มา

สรุปได้ว่า ตำนาน คือ เรื่องราวที่มีการเล่าขานสืบต่อกันมาตั้งแต่ปางก่อน อาจจะเป็นเรื่องสมมุติหรือบางเรื่องอาจมีเค้าความจริงผสมอยู่ แต่ก็อาจมีการปรับเปลี่ยนการเล่าตามกาลเวลา ซึ่งไม่สามารถหาแหล่งกำเนิดของตำนานได้ และไม่สามารถหาเวลาที่แน่ชัดของเรื่องที่เกิดขึ้นได้ ตำนานภาคเหนือตอนล่าง ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับกษัตริย์ ศาสนา คนที่มีชื่อเสียงของชุมชนหรือเมืองนั้น บ้านเมือง ซึ่งเป็นการเล่าสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน

ที่มาและประเภทของตำนาน

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง (2541, หน้า 49-101) ได้แบ่งตำนานเป็น 7 ประเภท โดยอาศัยเนื้อหาและแก่นเรื่องเป็นหลักในการพิจารณา ดังต่อไปนี้

1. ตำนานปฐนียสถาน เป็นตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวการกำเนิดพระธาตุ พระบาทพระนอนและประวัติความเป็นมาของสถานที่ เนื้อหามักเกี่ยวข้องกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า การพระทานพระธาตุ การก่อสร้างพระพุทธศาสนาและเรื่องราวอื่นๆ
2. ตำนานประวัติโบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นตำนานที่เรียบเรียงขึ้นโดยอาศัยข้อมูลและคำบอกเล่า หรือตำนานหลักเรื่องอื่น มีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอความเป็นมาของสถานที่หรือมีวัตถุที่มีความสำคัญ เช่น วัด พระธาตุ เมือง พระพุทธรูป เพื่อให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป หรือเป็นการแนะนำสถานที่ หรือวัตถุอื่นๆ
3. ตำนานเมือง เป็นตำนานที่เสนอเรื่องราวความเป็นมาของเมือง และการลำดับราชวงศ์ต่างๆ โดยมีแก่นเรื่องให้ทราบถึงประวัติบ้านเมือง ตลอดจนเรื่องราวของผู้ครองนคร เนื้อหาในตอนต้นมักเป็นนิทานปรัมปราเกี่ยวกับลำดับกษัตริย์ในชมพูทวีป เรื่องประวัติกาลแห่งพระโคตม

พุทธเจ้า การสร้างบ้านแปงเมือง แล้วค่อยคลี่คลายสู่ยุคสมัยที่เป็นประวัติศาสตร์ มีหลักฐานสามารถนำมาอ้างอิงได้ จนถึงสมัยเดียวกับผู้แต่งหรือยุคสมัยที่ใกล้เคียง

4. ตำนานบุคคลหรือตำนานวีรบุรุษ เป็นตำนานที่มีเนื้อหาเน้นความสำคัญของบุคคลเพียงคนเดียว ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่นหรือเป็นต้นสกุลวงศ์ หรือเป็นเรื่องราวการสร้างบ้านแปงเมืองของเอกบุคคล

5. ตำนานปฐนียวัตถุ เป็นตำนานเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติพระพุทธรูปสำคัญ เนื้อหามักกล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูป ลำดับเรื่องราวมาจนถึงสมัยที่สามารถกำหนดที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปได้

6. ตำนานประวัติศาสตร์พุทธศาสนา เป็นตำนานที่นำเสนอเรื่องราวประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนาในล้านนา ตลอดจนเรื่องราวประกอบอื่นๆ มีแก่นเรื่องเพื่อให้ผู้รับสารได้ทราบถึงเหตุการณ์สำคัญในการสืบทอดพุทธศาสนิกชน ในดินแดนที่เกิดตำนาน โดยลำดับเรื่องจากอดีตจนถึงยุคสมัยของผู้แต่ง

7. ตำนานเบ็ดเตล็ดอื่นๆ เป็นตำนานที่มีเนื้อเรื่องแตกต่างจากกลุ่มที่กล่าวมาทั้งหมด

อเนก พุ่มหมั่น (2548, หน้า 34) กล่าวว่า ตำนานเกิดจากความต้องการของมนุษย์ในยามว่างเพื่อความบันเทิง ส่วนใหญ่การเล่าตำนานผู้เล่าจะมุ่งเน้นอธิบายประวัติความเป็นมาของสถานที่ บุคคล และเทพบางองค์ เพื่อให้ผู้ฟังทราบประวัติความเป็นมาซึ่งบางเรื่องก็มีการสอดแทรกคติไว้ให้ผู้ฟังเป็นแนวคิดในการปฏิบัติด้วย

ตำนานประเภทนิยายประจำถิ่น ได้แก่เรื่องเล่าเกี่ยวกับคตินิยมอย่างใดอย่างหนึ่งของคนในท้องถิ่น โดยมีเค้าความจริงอยู่บ้าง อาจเป็นสถานที่หรือตัวบุคคล การดำเนินเรื่องอาจแทรกเรื่องเหนือธรรมชาติลงไปบ้างในบางครั้ง แบ่งเป็นประเภทย่อยๆ ได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. ตำนานเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ได้แก่ตำนานที่อธิบายถึงการเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ เช่น สุริยุปราคา

2. ตำนานเกี่ยวกับสถานที่ ได้แก่ตำนานที่เล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่และภูมิประเทศรอบๆ ตัว เช่น ตำนานเรื่องผานางคอย ตำนานแม่น้ำปิง

3. ตำนานเกี่ยวกับบุคคล ได้แก่ตำนานที่เล่าถึงความสามารถ ความเก่ง และความฉลาดของบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริง เช่น ตำนานพระร่วง

บทบาทของตำนานกับการดำรงชีวิตของสังคมไทย

อนงก พุ่มหมั่น (2548, หน้า 36) ได้กล่าวถึง ตำนานต่อสังคมไทยไว้ ดังนี้

1. ช่วยบันทึกความเป็นอยู่ของคนไทยในท้องถิ่น การเล่าตำนานของผู้เล่านั้นมีได้มี การถ่ายทอดเนื้อหาของตำนานแต่เพียงอย่างเดียว แต่ผู้เล่าได้เล่าถึงสภาพทั่วไปของท้องถิ่นด้วย เช่น ลักษณะภูมิอากาศ การประกอบอาชีพ ตลอดจนวัฒนธรรม
2. ช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพและบทบาททางสังคม เช่น บทบาทการเป็นผู้นำของคน ในครอบครัว บทบาทการเป็นแม่บ้านแม่เรือนของเพศหญิง ตลอดจนการเลี้ยงดูบุตรหลานของ สังคมไทยในอดีต
3. สะท้อนให้เห็นความเป็นมนุษย์ เช่น การปกป้องบ้านเมือง การอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ อาศัย และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในอดีต
4. สะท้อนให้เห็นความเชื่อในด้านต่างๆ เช่น ความเชื่อด้านไสยศาสตร์ เรื่องผี ความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องการตาย การเกิด นรก สวรรค์
5. ช่วยอธิบายเรื่องที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติด้วยความเชื่อ เช่น ตำนานที่กล่าวถึงเรื่อง การสร้างโลก โลกกลมโลกแบน แผ่นดินไหว
6. ให้ข้อคิดแก่คนเกี่ยวกับการประกอบกรรมดี ผู้ฟังหรือผู้อ่านตำนานท้องถิ่น จะได้ข้อคิด เกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรมที่ว่า ใครทำดีย่อมได้ดี ใครทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทน
7. ทำให้เกิดความภาคภูมิใจแก่คนในท้องถิ่น เมื่อผู้คนในท้องถิ่นมรภาพประวัติความเป็นมาของบุคคลหรือสถานที่ในท้องถิ่น ก็จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ทำให้รักถิ่นเกิด เทิดทูนบรรพบุรุษ และช่วยกันรักษาวัฒนธรรมเหล่านี้สืบไป

แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหา

ความขัดแย้งแบ่งอย่างกว้างๆ ได้ 2 ประเด็น คือ ความขัดแย้งภายใน และความขัดแย้ง ภายนอก ความขัดแย้งภายในเป็นความยากลำบากของมนุษย์ที่จะต้องตัดสินใจเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งของตนเอง ส่วนความขัดแย้งภายนอกเกี่ยวกับการไม่สามารถปรับตัว เข้ากับกลุ่มคนอื่นๆ หรือกลุ่ม สังคมภายนอกได้

ประสิทธิ์ ชนวรรณ์ และชมนาด วัฒนสุทธรากร (2544, หน้า 9) เสนอแนวคิดของความ ขัดแย้งสรุปได้ ดังนี้

1. ความขัดแย้งภายในตัวของบุคคล หมายถึง ความขัดแย้งที่อยู่ในบุคคลเดียวกัน ต้องต่อสู้กับความคิดของตนเอง

2. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล หมายถึง ความขัดแย้งระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลหนึ่ง โดยแบ่งย่อยออกได้ดังนี้

- 2.1 ความขัดแย้งของบุคคลภายในกลุ่ม
- 2.2 ความขัดแย้งระหว่างบุคคลกลุ่มอื่นๆ
3. ความขัดแย้งของคณะบุคคลภายในกลุ่ม
4. ความขัดแย้งของคณะบุคคลระหว่างกลุ่ม

ในเนื้อหาของตำนานท้องถิ่นที่มีตัวละครถูกเป็นเรื่องราว ทำให้เห็นบุคลิกลักษณะ และพฤติกรรมของตัวละครที่สะท้อนให้เห็นภาพของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จะมีประเด็นคล้ายกับเรื่องสั้นที่สุมาลี ลิ้มประเสริฐ (2547, หน้า 109) จำแนกไว้ดังนี้

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เป็นความขัดแย้งของตัวละครในเรื่อง อาจเป็นความขัดแย้งด้านความคิดหรือการกระทำ ความขัดแย้งนี้เห็นได้ชัด อาจเปรียบเทียบกับความขัดแย้งของตัวละครที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ เช่น ความขัดแย้งในทำนอง “นางเอกกับนางร้าย” ความขัดแย้งในทำนอง “แม่สามีกับลูกสะใภ้” รวมทั้งความขัดแย้งในทำนอง “พ่อแฉ่งแม่อ่อน” ระหว่างตัวละครเอกฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงก็นับว่าเข้าข่ายนี้

2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม เป็นความขัดแย้งระหว่างตัวละครในฐานะปัจเจกบุคคลกับสังคม ซึ่งตัวละครอาจประพฤติตนหรือมีลักษณะเบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานของสังคม ก่อให้เกิดความขัดแย้งในลักษณะที่ตัวละครนั้นถูกบีบคั้นจากคนรอบข้าง เช่น ตัวละครเป็นลูกที่เกิดจากแม่ที่มีเชื้อเชื้อไอวีทำให้ถูกสังคมรังเกียจ เป็นต้น

3. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับตนเอง เป็นความขัดแย้งในลักษณะที่ตัวละครต้องเลือกตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความขัดแย้งในลักษณะนี้ก่อให้เกิดภาวะ “กลืนไม่เข้าคายไม่ออก” หรือ “กลับไม่ได้ไปไม่ถึง” ให้เกิดขึ้นแก่ตัวละครเช่น เรื่อง “ชาชาของแม่” ของศิลา โคมฉาย ที่ตัวละครเอกมีความขัดแย้งในใจ ต้องเลือกระหว่างการพาแม่ไปรักษาชาชาด้วยการเก็บเงินเพื่อซื้อบ้าน และแต่งงานกับคนรักให้เร็วขึ้น ในที่สุดตัวละครก็เลือกคนรัก

4. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ อาจหมายถึงสภาพแวดล้อมรอบตัวเรา โชคชะตาหรือภัยธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น ตัวละครต้องเอาชีวิตรอดในสภาพธรรมชาติที่เลวร้าย ดังที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง The Day After Tomorrow ที่สภาพอากาศของโลกวิปริตผิดเพี้ยนไปอย่างรุนแรง และมีตัวละครกลุ่มหนึ่งเข้าไปหลบในหอดูดาวเพื่อรอความช่วยเหลือ ในขณะที่ตัวละครอีกกลุ่มหนึ่งต้องเดินฝ่าอากาศที่เลวร้ายเพื่อไปช่วยเหลือตัวละครกลุ่มข้างต้น

ประเภทความขัดแย้ง

ประเภทของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น วรรณ บัวเกิด (2522; สายทิพย์ นุกุลกิจ, 2547) ได้แบ่งประเภทไว้ 5 ลักษณะดังนี้

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ คือ ความขัดแย้งระหว่างตัวละครด้วยตนเอง โดยมีสาเหตุจากวัย ความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อทางศาสนาหรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต่างกัน
2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คือ สภาพที่มนุษย์ต้องต่อสู้กับสัตว์ การต่อสู้กับความขัดแย้งแห่งพลังของธรรมชาติ หรือการต่อสู้กับโรคระบาด เป็นต้น
3. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม คือ การที่มนุษย์ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม หรือค่านิยมทางสังคมได้
4. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ การที่มนุษย์ต้องต่อสู้กับสัตว์การต่อสู้กับความขัดแย้งแห่งพลังของธรรมชาติ หรือการต่อสู้กับโรคระบาด เป็นต้น
5. ความขัดแย้งที่เกิดภายในใจของตัวละครเอง ได้แก่ การต่อสู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของตัวละครเอง และมีผลทำให้ตัวละครเกิดความทุกข์ หรือความสับสนวุ่นวายใจ เช่น การต่อสู้ระหว่างการเห็นแก่ส่วนรวม การต่อสู้ระหว่างการเป็นผู้ชนะกับผู้แพ้ หรือการต่อสู้ระหว่างการเห็นแก่ผู้มีบุญคุณกับการเห็นแก่เงิน เป็นต้น

การแก้ไขปัญหา

ตำนานเป็นเรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ เนื่องจากตำนานมีเนื้อหาและเรื่องราวที่มีประโยชน์คุณค่าและสนุกสนาน จึงทำให้เข้าถึงได้ง่าย เมื่อตำนานมีความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแล้ว การดำเนินชีวิตของคนในสังคมบางส่วน อาจจะใช้ตำนานเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ดังที่ ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2537, หน้า 190) กล่าวว่า “เวลาคนฟังนิทานหรือตำนานจะเปรียบเทียบกับตัวเองกับตัวละครที่มีสถานภาพในครอบครัวเช่นเดียวกับตัวเองและจำดีความหรือวินัยพฤติกรรมตัวละครโดยใช้สถานภาพ และบทบาทในครอบครัวที่ตนดำรงอยู่เป็นบรรทัดฐาน ในขณะที่เดียวกันก็ใช้พฤติกรรมตัวละครในนิทานหรือตำนานมาสนับสนุนพฤติกรรมของตนในครอบครัว”

การแก้ไขปัญหของความขัดแย้งที่ปรากฏในตำนานโดยเฉพาะตำนานท้องถิ่น จะเป็นแนวทางที่สำคัญในการแก้ไขปัญห อุปสรรค โดยใช้พฤติกรรมของตัวละครในตำนานมาสนับสนุนการกระทำของตนหรือกลุ่มสังคม

แนวทางของการแก้ไขปัญหของความขัดแย้งที่ปรากฏในตำนานโดยเฉพาะตำนานท้องถิ่น จะเป็นแนวทางที่สำคัญในการแก้ไขปัญห อุปสรรคโดยใช้พฤติกรรมของตัวละครในนิทาน มาสนับสนุนการกระทำของตน หรือกลุ่มสังคม

แนวทางการแก้ไขปัญห ซึ่ง คอร์เนลิอุส และแคสปี (Corneliud and Caspi, 1987, p.144) สรุปการแก้ไขปัญห 4 วิธี คือ

1. การแก้ไขปัญหโดยการจัดการกับปัญหโดยตรง
2. การแก้ไขปัญหโดยการให้เหตุผล
3. การแก้ไขปัญหโดยการยอมรับทำตามโดยปราศจากข้อโต้แย้ง
4. การแก้ไขปัญหโดยใช้ความคิดหลีกเลี่ยง

รศนา อันชะกิจ (2537, หน้า 12; สุชาติา จิตพิทักษ์, 2545, หน้า 6) มีแนวคิดของการแก้ไขปัญหสรุปได้ ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหโดยอาศัยความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์
2. การแก้ไขปัญหโดยทำตามสามัญสำนึกสัญชาตญาณ
3. การแก้ไขปัญหโดยการจดจำแบบอย่าง และอ้างผู้อื่นที่เคยปฏิบัติ
4. การแก้ไขปัญหโดยใช้เหตุผล
5. การแก้ไขปัญหโดยใช้ทางไสยศาสตร์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำนาน

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์ความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหในตำนาน ยังไม่มีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงนำผลงานวิจัยที่มีขอบข่ายใกล้เคียงมาเป็นบรรทัดฐาน ดังนี้

วรภา เลหาเพ็ญแสง (2545) ได้วิเคราะห์ตำนานภาคเหนือเพื่อสอนวรรณกรรมท้องถิ่น มีกรอบการวิเคราะห์ตำนาน 3 ประเด็น ได้แก่ การวิเคราะห์ความคิดหลักในตำนาน การวิเคราะห์โลกทัศน์ในตำนาน และการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน จากการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ความคิดหลัก พบว่า ความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนานได้รับอิทธิพลจากแนวความเชื่อแบบเดิม ซึ่งมีความเชื่อถือศรัทธาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ อันเป็นความเชื่อพื้นบานของสังคม และแนวความคิดพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิดและหลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนา การผสมผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ในอันที่จะอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตำนาน โดยมีแนวความคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นความคิดสำคัญ

2. การวิเคราะห์โลกทัศน์พบว่า โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานสะท้อนให้เห็นผลรวมของความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนาน ได้แก่ การผสมผสานแนวความคิดแบบเดิม และแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ในการมองปรากฏการณ์ต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับความเป็นไปของบ้านเมือง โดยเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ต่างๆ 3 ด้าน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งพบว่าชาวล้านนามีความสัมพันธ์ต่อเครือญาติ ต่อผู้ปกครอง และต่อบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย ซึ่งพบว่าชาวล้านนามีความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติในฐานะที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ชาวล้านนาเชื่อว่าธรรมชาติมีอำนาจสามารถดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ จึงพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อธรรมชาติด้วยการเคารพบูชา เพื่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลสิ่งที่ยปรารถนา

3. การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่พบว่า ตำนานมีหน้าที่บทบาทในสังคมในฐานะที่เป็นบันทึกความคิดของสังคม ความคิดดังกล่าวจำแนกได้ 3 ประการ ได้แก่ ความคิดเรื่องเวลา ความคิดเรื่องการเชื่อมโยงอาณาจักรและพุทธจักร ความคิดเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งความคิดทั้ง 3 ประการมีความสัมพันธ์กัน เมื่อตำนานเป็นงานบันทึกเรื่องราวของท้องถิ่นที่มีบทบาทหน้าที่ในสังคม จำแนกได้ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านแรก ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นทางจิตใจ คือความต้องการความบันเทิงใจ และการประเทืองปัญญา ด้านที่สอง ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นทางสังคม คือ การเผยแพร่และใช้แนวความคิดความเชื่อทางศาสนาในการเชื่อมโยงผู้คนเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีในการอยู่ร่วมกันในสังคม

ปรมินท์ จารุวรรณ (2549) ได้วิเคราะห์ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยโดยใช้วิธีการแบบโครงสร้างนิยามของ โคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Levi Strauss) โดยสรุปการศึกษาความขัดแย้งและการประนีประนอมว่า ระบบการคิดแบบคู่ตรงข้าม ซึ่ง เลวี-สเตราส์ เชื่อว่าเป็นแนวคิดสากลของมนุษย์นั้นซึ่งเป็นตรรกะที่ปรากฏอยู่ในตำนานปรัมปราไทย เมื่อนำตำนานปรัมปราไทยประเภทต่างๆ มาวิเคราะห์หาคู่ตรงข้ามในแง่ของตัวละคร และการผูกเรื่องพบว่าจำแนกได้ 3 กลุ่มใหญ่ คือ คู่ตรงข้ามที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวละคร คู่ตรงข้ามที่แสดงเงื่อนไขของตัวละคร และคู่ตรงข้ามที่แสดงผลหรือภาวะที่เกิดขึ้น ความขัดแย้งและการประนีประนอมทำให้เห็นมโนทัศน์ของบรรพชนในเรื่องของความสัมพันธ์อันสมดุล ทางออกของสังคมไทยจึงมิใช่การแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยเลือกเข้ากับข้างใดข้างหนึ่ง แต่เป็นการประสานสองข้างของความขัดแย้งเข้าด้วยกันอย่างสมดุล ยิ่งไปกว่านั้นโลกทัศน์และวิธีการที่บรรพชนไทยใช้ในการประนีประนอมความขัดแย้งที่ปรากฏในโลกของตำนานปรัมปรายังสอดคล้อง

ในโลกของความจริงที่สังคมไทยก็มีลักษณะประนีประนอมเช่นกัน ดังนั้นการศึกษากการประนีประนอมจากตำนานปรัมปราที่ถูกมองว่าเป็นเรื่องเหนือความจริง แท้จริงแล้วมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการนำมาอธิบายลักษณะที่เป็นจริงของสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีลักษณะการประนีประนอม

อัศวิน ถาวรศักดิ์ (2551) ได้วิเคราะห์คุณธรรมของกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงจากนิทานและตำนานพื้นบ้านจังหวัดสุโขทัย ผลการศึกษาวิเคราะห์สรุปได้ว่านิทานและตำนานพื้นบ้านจำนวน 20 เรื่องนั้น ปรากฏคุณธรรมของพระร่วงทั้งสองประการ คือ หลักทศพิธราชธรรมและหลักราชสังคหวัตถุครบทุกข้อ มากน้อยลดหลั่นกันไป แสดงให้เห็นว่าพระร่วงทรงเป็นธรรมราชาและทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในหลักคุณธรรมอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

สนม ครุฑเมือง (2553) ได้วิเคราะห์ความขัดแย้งและการแก้ปัญหาจากนิทานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่าง ผลการศึกษาพบว่าสาระในนิทานท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่างมีความขัดแย้งกับผู้อื่นมากที่สุด จำนวน 70 ครั้ง โดยแยกเป็นความขัดแย้งภายในกลุ่ม จำนวน 40 ครั้ง และความขัดแย้งภายนอกกลุ่ม จำนวน 30 ครั้ง สาระของความขัดแย้งกับผู้อื่นภายในกลุ่มพรรคพวกเดียวกัน จะเป็นประเด็นเกี่ยวกับความคิดเห็นและการดำเนินชีวิตที่มีปัญหาอุปสรรคที่แตกต่างกัน ส่วนความขัดแย้งกับผู้อื่นภายนอกกลุ่มจะเป็นประเด็นเกี่ยวกับความไม่เข้าใจกัน ส่วนประเด็นที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาปรากฏว่าตัวละครในนิทานท้องถิ่นใช้วิธีการแก้ไขปัญหาโดยใช้สติปัญญามากที่สุด จำนวน 33 ครั้ง ลำดับรองลงมาใช้การแก้ไขปัญหาโดยการลงโทษผู้อื่น จำนวน 32 ครั้ง การแก้ไขปัญหาโดยการพึ่งตนเองหรือผู้อื่น จำนวน 26 ครั้ง และการแก้ไขปัญหาโดยการประนีประนอมจำนวน 20 ครั้ง โดยตัวละครใช้วิธีการแก้ไขปัญหาโดยใช้สติปัญญามากที่สุดจะเป็นประเด็นเกี่ยวกับการนำความรู้ที่สร้างสมไว้ทั้งคำสั่งสอน วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งประสบการณ์นำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนการแก้ไขปัญหาโดยใช้วิธีการลงโทษตนเองหรือผู้อื่นจะเป็นประเด็นเกี่ยวกับการยอมรับความผิดของตนเนื่องมาจากบาปบุญที่เคยกระทำไว้ในชาติก่อนและชาตินี้ ส่วนการลงโทษผู้อื่นจะเป็นประเด็นเกี่ยวกับการดำเนิน ลงโทษ จับได้ และทำร้ายให้ได้รับความเจ็บปวด